

החיסכון

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1965 ירד שיעור החיסכון הנקי מתוך התוצר הלאומי הנקי ועמד על 4.2 אחוזים, לעומת 5.8 אחוזים ב־1964. ירידה זו בחיסכון היא תוצאת ירידה בשיעור החיסכון של הסקטור הציבורי וסקטור המוסדות שלא למטרת רווח, שכן חסכון הסקטור הפרטי עלה במידת מה¹.

לוח י"ט-1

החיסכון הלאומי, 1963 עד 1965 *

(מחירים שוטפים)

התוצר הלאומי הגולמי	הבלאי	התוצר הלאומי הנקי	החיסכון הלאומי הגולמי**	החיסכון הלאומי הנקי	חיסכון גולמי חיסכון נקי מתוך התוצר מתוך התוצר הגולמי הנקי	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(מיליוני ל"י)						
1963	7,931	745	7,186	1,116	371	14.1
1964	9,186	853	8,333	1,334	481	14.5
1965	10,763	997	9,766	1,411	414	13.1
(אחוזים)						
5.2						
5.8						
4.2						

* המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תוצר לאומי גולמי מתוקן, כמוסבר בפרק ב' "המקורות, השימושים וההכנסות".

** התוצר הלאומי הגולמי, בניכוי ההוצאה לצריכה פרטית ולצריכה ציבורית (ראה לוח ב"1 בפרק ב').

אין בנמצא נתונים שיאפשרו להפריד את חסכון משקי הבית מזה של העסקים, ולכן אין אפשרות לקבוע באורח כמותי את תרומתו של כל אחד מהם בנפרד לחיסכון הלאומי. כמה סימנים מחזקים את ההשערה שחל, כנראה, גידול בחסכון משקי הבית: חלה ב־1965 האטה בולטת ברכישת מוצרי צריכה בני קיימא, כן ניכר גידול ברכישת כמה סוגי נכסים פינאנסיים והוגבר פירעון מוקדם של משכנתאות.

הירידה בחסכון הסקטור הציבורי קשורה בהחשת הגידול בצריכה הציבורית, בעקבות עלייה רבה בתשלומי השכר, מחד גיסא, ובהאטת הגידול בהכנסות השוטפות, במיוחד של הרשויות

¹ שיעור החיסכון הלאומי מחושב על פי החשבונות הלאומיים כפי שהוכנו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לצורך חישוב החיסכון הפרטי ביחס להכנסה הפרטית הפנויה נוכח מן ההכנסה הלאומית המחושבת מצד התוצר, לפי נתוני הלשכה, העברות מן הסקטור הציבורי לסקטור הפרטי, כפי שחושבו בפרק ז', "פעולות הסקטור הציבורי", הצורך להשתמש בשתי מערכות נתונים מפחית מן הביטחון בדיוק החישובים.

המקומיות, מאידך גיסא. הירידה בחסכון הסקטור הציבורי, על בסיס החשבונות הלאומיים, גדולה יותר מזו המתקבלת בפרק ז' לעיל על "פעולות הסקטור הציבורי". הסיבה לכך היא שהצריכה הציבורית, לפי החשבונות הלאומיים, עלתה בשיעור גבוה יותר מהגידול בהוצאות השוטפות של הסקטור הציבורי, כפי שחושבו בפרק ז'.

הירידה בחסכון המוסדות שלא למטרת רווח, משקפת עליה בהוצאות השוטפות בשיעור מהיר יותר משגדלו ההכנסות השוטפות ממקורות פנים. התפתחות זו קשורה בחלקה בהעלאות השכר הגבוהות שהיו בסקטור זה ב-1965, וכן בהגברת פעילותן של המפלגות בשנת בחירות. גם חסכון המוסדות שלא למטרת רווח, על פי החשבונות הלאומיים, נמוך יותר מזה המתקבל בפרק ח' "פעולות המוסדות שלא למטרת רווח" המבוסס על הדו"חות הפינאנסיים של מוסדות אלה, שכן אוכלוסיית המוסדות הנידונה בפרק ח' אינה כוללת את המפלגות.¹

השנה מובאים בפרק זה ממצאי סקר החיסכון של משקי בית שנערך לגבי שנת 1963/64.² ממצאים אלה אמנם אינם מתייחסים ל-1965 — שהיא השנה הנסקרת כאן — אך בשל היותם המקור היחיד לאינפורמציה ישירה על גודל החיסכון, מתפרסמים גם הם במסגרת זו.

ממוצע החיסכון ליחידת חקירה של משקי הבית ב-1963/64, לפי סקר זה, היה 243 ל"י, שהן 4.3 אחוזים מתוך ההכנסה האישית הפנויה. הכללת מוצרים בני קיימא בסך החיסכון מעלה את שיעורו ל-12.5 אחוזים. שיעורי חיסכון אלו דומים, פחות או יותר, לאלה שהתקבלו בסקרי החיסכון שנערכו בעבר. שיעור החיסכון של העצמאיים גבוה מזה של השכירים (7.7 ו-4.6 אחוזים, בהתאמה). הרכב החיסכון של שתי הקבוצות שונה: בקבוצת העצמאיים מהווה החיסכון העסקי את המרכיב החשוב ביותר (14.7 אחוזים מתוך ההכנסה הפנויה), בקבוצת השכירים, לעומת זאת, מרכיב החיסכון הגדול ביותר, הוא ההשקעה בנכסי דלא נידי (15.5 אחוזים).³ בדומה לממצאים של סקרי החיסכון שנערכו בעבר, נמצא בסקר האחרון, ששיעור החיסכון עולה עם העלייה ברמת ההכנסה, אולם עלייה זו אינה הדרגתית. בבדיקת השפעת הפיצויים על החיסכון התברר, שהחלק המכריע (כ-85 אחוזים) מכספי הפיצויים נועד לחיסכון, בעיקר בנכסים נזילים (כ-50 אחוזים) ובנכסים דלא נידי (כ-20 אחוזים). כן התברר, שכעבור שנה מיום קבלת הפיצויים מושקע חלק ניכר מהחיסכון הנזיל, שנבע מקבלת הפיצויים, בנכסים דלא נידי, כך שעם תום שנתיים מיום קבלת הפיצויים, מושקעים כ-40 אחוזים מתוכם בנכסים דלא נידי.

2. החיסכון הפרטי

שיעור החיסכון הנקי מן ההכנסה הפרטית המקומית הפנויה גדל במקצת בשנת 1965. מתוך נתוני החשבונות הלאומיים, שעליהם מבוסס לוח י"ט-2, ניתן לחשב רק את החיסכון הפרטי, לרבות חסכון המוסדות שלא למטרת רווח. שיעור זה מצביע על עלייה קלה — מ-4.9 אחוזים ב-1964 ל-5.0 אחוזים ב-1965.⁴ שינוי זה, כשלעצמו, אינו יכול להצביע על מגמת עלייה, שכן ממדיו זעומים, אך

¹ נתוני החשבונות הלאומיים על צריכת מוסדות שלא למטרת רווח מורים על גידול בשיעור 29 אחוזים ב-1965 לעומת 19 אחוזים ב-1964. נתוני פרק ח' — ללא מפלגות — מצביעים על גידול הוצאות שוטפות בשיעור 16 אחוזים ב-1965 לעומת 15 אחוזים ב-1964. ידוע — אף כי אין נתונים מדויקים על כך — שלא כל הגידול בהוצאות המפלגות ב-1965 מומן מהעברות מקומיות. מכאן ההנחה הסבירה שהחיסכון השלילי של סקטור המוסדות שלא למטרת רווח, לרבות מפלגות, היה גדול יותר משמובא בפרק ח'.

² סקר זה ערכו בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ראה הערה 1 בסעיף 4 להלן.
³ את ההסבר לכך ששיעורי חיסכון חלקיים (שכירים ועצמאיים, חיסכון עסקי ונכסים דלא נידי) עולים על השיעור הכולל, ראה בהערות לסעיף 4, "חסכון משקי הבית 1963/64" להלן.

⁴ ההכנסה הלאומית, שממנה נגזרה ההכנסה הפרטית הפנויה, חושבה מצד התוצר, כדי לשמור על עקביות בין חישוב החיסכון הלאומי ביחס לתוצר לחישוב החיסכון הפרטי מן ההכנסה הפרטית הפנויה. ההכנסה הלאומית המחושבת מצד ההכנסות נמוכה יותר, וגם החיסכון המחושב לפיה נמוך יותר (החיסכון מחושב כשארית עלידי הפחתת הצריכה מן ההכנסה). ההפרש בין ההכנסה הלאומית המחושבת מצד התוצר לזו שחושבה מצד ההכנסות היה 214 מיליון ל"י ב-1963, 192 מיליון ל"י ב-1964 ו-175 מיליון ל"י ב-1965.

ניתן להשלימו באינפורמציה ממקורות אחרים. אין ספק שגדל החיסכון השלילי של המוסדות שלא למטרת רווח ב־1965 — מכאן שהגידול בחיסכון הפרטי, להוציא מוסדות אלה, היה רב יותר מכפי שנראה מן הלוח י"ט-2.

לוח י"ט-2

החיסכון הפרטי¹, הגולמי והנקי, 1963 עד 1965

השנה	הכנסה פרטית גולמית ²	בלאי ³	הכנסה פרטית נקייה פנויה	צריכה פרטית ⁴	חיסכון גולמי	חיסכון נקי	חיסכון מתוך הכנסה גולמית	חיסכון מתוך הכנסה נקייה
	(מיליוני ל"י)				(אחוזים)			
1963	6,212	709	5,503	5,247	965	256	15.5	4.7
1964	7,223	812	6,411	6,098	1,125	313	15.6	4.9
1965	8,486	945	7,541	7,164	1,322	377	15.6	5.0

- (1) לרבות מוסדות שלא למטרת רווח.
- (2) ממקורות פנים בלבד. ההכנסה הלאומית, שלגביה נעשו ההתאמות, חושבה מצד התוצר, דהיינו — מן התוצר הלאומי הכולל במחירי השוק נוכח בלאי ומיסוי עקיפין, נטו.
- (3) אומדן הבלאי למשק כולו, בניכוי אומדן בלאי לסקטור הציבורי.
- (4) לפי חשבונות הלאומיים, לרבות מוסדות שלא למטרת רווח.

כפי שצויין לעיל, אין אפשרות לקבוע בודאות איזה משני חלקי הסקטור הפרטי — העסקים ומשקי הבית — תרם לעלייה בשיעור החיסכון. קיימים, עם זאת, מספר הסברים אפשריים לגידול בחסכון משקי-בית, ועליהם אנו מבססים את ההנחה, שהגידול בחיסכון מקורו בסקטור זה. ההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים גדלה ב־1965 בשיעור גבוה אך מעט מאשר ב־1964 (18.4 אחוזים לעומת 17.6 אחוזים). לאור עליית המחירים ב־1965 יש בכך האטה ניכרת בגידול הריאלי של ההכנסה הפרטית.

העובדה שעל אף האטה זו בגידול ההכנסה הריאלית, גדל החיסכון — כלומר, הצריכה הפרטית עלתה עוד פחות — מוסברת בחלקה בשינוי בהרכב הצריכה. בשנים 1963 ו־1964 חלה עלייה מהירה ברכישת מוצרי צריכה בני קיימא, בעוד שב־1965 היה הגידול ברכישה מועט. רכישת מוצרים אלה, הנעשית בחלקה בתנאי אשראי, מקטינה את החיסכון; ההאטה ברכישת המוצרים הללו ב־1965 עשויה להצביע על גידול בחיסכון.

הסבר נוסף לגידול בחיסכון קשור בהרכב ההכנסה. בעקבות סיווג התפקידים בסקטור הציבורי, שולמו הפרשי שכר רטרואקטיביים בסכומים ניכרים. בדרך־כלל גבוה שיעור החיסכון מתקבולים חד פעמיים משיעור החיסכון מן ההכנסה השוטפת. רבים ממקבלי ההפרשים ניצלו, כנראה, את התקבולים לפירעון חובות — עובדה עליה מעיד, בין היתר, הפירעון המוקדם המוגבר של הלוואות לבנקים למשכנתאות.

כמו כן ראויה לציון העובדה, שעל אף ירידה מסויימת בתקבולים חד־צדדיים מחוץ־לארץ למשקי-הבית (מ־636 מיליון ל"י ב־1964 ל־582 מיליון ל"י ב־1965), גדלה ההפקדה בפקידונות מן הסוגים פו"ק ותמ"מ. ייתכן שדבר זה משקף ירידה בצריכה מתוך התקבולים החד־צדדיים, דבר שיש בו כדי לתרום לגידול בחיסכון מן ההכנסה המקומית¹.

הגידול בחיסכון הפרטי, שעליו עמדנו עד כאן, חושב מתוך חשבונות ההכנסה, עלידי הפחתת

¹ החיסכון מחושב ביחס להכנסה המקומית בלבד. עם זאת, ברור, שהצריכה מושפעת גם מן התקבולים החד־צדדיים. הפחתת החלק הנצרך מן התקבולים הללו משתקפת איפוא בגידול החיסכון מן ההכנסה המקומית.

השינוי בצריכה מן הגידול בהכנסה. את החיסכון ניתן לחשב גם על פי השינויים שחלו בנכסים (בניכוי ההתחייבויות) במשך השנה.

בלוח י"ט-3 מובא פירוט חלק מן השינויים. שחלו בנכסים ובהתחייבויות של משקי הבית. הנתונים בלוח זה אינם שלמים – ומשום כך אין אפשרות להשוות את התוצאות המתקבלות בשתי דרכי החישוב. עם זאת, ניתן להשתמש בנתונים המובאים בלוח כאינדיקטורים לשינויים במרכיבי חיסכון חשובים של משקי הבית.

הצבירה בפיקדונות פו"ק ותמ"מ¹ היתה יותר גדולה בשנת 1965 מאשר בשנת 1964. היה זה חלק מתופעה כללית של ביקוש גובר לנכסים במטבע חוץ או לנכסים צמודים למטבע חוץ. תופעה זו הושפעה, כנראה, גם מחולשת שוק המניות ובמקרים מסוימים שימשה, כך יש להניח, כתחליף לחיסכון בניירות ערך מקומיים².

רכישת ניירות ערך זרים גדלה ב-90 מיליון ל"י³, לעומת 41 מיליון ל"י אשתקד (לוח י"ט-3). אך ניתן להניח, שחלק מגידול זה נבע ממעבר מניירות ערך מקומיים לניירות ערך זרים, בעטייה של החלשה ששררה בשוק המניות.

חלק חשוב מהנכסים הפינאנסיים של משקי הבית הוא הזכויות בקופות הגמל. הגידול כאן הסתכם בשנת 1965 ב-268 מיליון ל"י, לעומת 249 מיליון ל"י בשנת 1964. זהו חיסכון חוזי שהשינויים החלים בו מקורם בעליית שכר ובשינויים מוסדיים, כגון: הצטרפות מקומות עבודה נוספים למסגרת הקופות ומעבר מקופות תגמולים לקופות גימלאות (פנסיה) הקשור בהגדלת שיעורי ההפרשה.

בסכום פיקדונות עובר ושב שברשות משקי הבית חלה ב-1965 עלייה ניכרת בהשוואה ל-1964. גידול יחסי רב, אם כי קטן בערכו המוחלט, חל בזכויות משקי הבית בחברות הביטוח ובתכניות חיסכון מאושרות בבנקים. בשנת 1965 הגיע החיסכון באמצעות חברות הביטוח ל-28 מיליון ל"י לעומת 22 מיליון ל"י ב-1964. בסכומים המופקדים בתכניות חיסכון בבנקים חלה ב-1965 עלייה בסך 46 מיליון ל"י, לעומת 31 מיליון ל"י אשתקד. ברכישת שטרות בתיווך בנקים חלה ב-1965 ירידה קלה, אך לעומת זאת היתה השנה עלייה ניכרת ברכישת פיקדונות למתן הלוואות, שהופקדו על ידי קבלנים בבנקים למשכנתאות – 50 מיליון ל"י⁴.

לעומת סעיפי נכסים אלה, שבהם חל גידול ב-1965, היתה ההתפתחות שונה בשני תחומים, לפחות.

ההשקעה הגולמית בדיוור במשק היתה גדולה במקצת ב-1965 מאשר ב-1964, אולם יש יסוד לסברה, כי חל גידול במלאי הדירות שבידי קבלנים וחברות בנייה. נראה איפוא, כי ההשקעה הגולמית של משקי הבית בדיוור לא גדלה ב-1965, ובשל הגידול במלאי חלה, כנראה, ירידה מסוימת בהשקעה הנקייה בדיוור, לאחר שלוש שנים רצופות של עלייה.

בשנת 1965 ניכרה ירידה בולטת ברכישה של ניירות-ערך ישראליים על-ידי משקי בית. השפל בשוק המניות והירידה ביתרת המלווה קצרה-המועד מרמזים על ירידה בהשקעה בשני סוגי ניירות-ערך, שבהם הרבו משקי הבית להשקיע ב-1963 ו-1964. רכישת ניירות ערך ישראליים אחרים (במיוחד איגרות-חוב צמודות מדד) לא קיזזה, כנראה, אלא חלק מן הירידה בהשקעה במניות

¹ חשוב לציין, שפיקדונות פו"ק ותמ"מ מקורם אינו בהכנסה ממקורות פנים (להוציא ריבית מצטברת), הכנסה שלגביה מחושב החיסכון בפרק.

² ראה פרק ט"ו "אמצעי התשלום, האשראי והמוסדות הבנקאיים" שבדו"ח זה.

³ כל ישראלי זכאי להשקיע בניירות ערך זרים ולקנות מטבע זר למטרה זו, דרך פיקדונות נג"ד. כתוצאה מהפיקוח על המטבע אפשר לדעת במדויק כמה ניירות ערך זרים מחזיקים משקיעים מקומיים. מידת ההשלמה בין השוק לניירות ערך מקומיים לבין השוק לניירות ערך זרים אינה ידועה, כיוון שאין נתונים שוטפים על תנועות הנכסים המקומיים בין הסקטורים השונים.

⁴ ראה דיון בפרק י"ז "המוסדות הכספיים" סעיף 5 (ד).

השינויים בכמה ממרכיבי החיסכון של משקי הבית, 1960 עד 1965

(מחירים שוטפים, שערי חליפין רשמיים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת					
1965	1964	1963	1962 ¹	1961	1960
(מיליוני ל"י)					
השינויים בנכסים הריאליים					
354	585	548	459	363	101
(1) ההשקעה הגולמית בדירור					
235	208	178	152	123	253
(2) בלאי על בנייני מגורים					
—	377	370	307	240	94
(3) ההשקעה הנקייה בדירור ((1)-(2))					
284	300	206	164	122	36
(4) ההשקעה הגולמית במוצרים בני קיימא					
131	99	70	56	40	58
(5) בלאי על מוצרים בני קיימא					
(6) ההשקעה הנקייה במוצרים בני-קיימא ((4)-(5))					
153	201	136	108	82	26
השינויים בנכסים הפינאנסיים					
45	43	77	44	30	60
מומנים					
73	22	96	83	29	12
פיקדונות עובר ושב					
46	31	20	19	14	18
תכניות חיסכון מאושרות (בבנקים)					
135	128	99	89	43	19
פיקדונות צמודים למטבע חוץ (פז"ק)					
-12	-11	-13	-18	-12	33
פיקדונות לזמן קצוב בל"י					
36	2	-14	45	36	5
פיקדונות לזמן קצוב במטבע חוץ (תמ"מ)					
6	6	27	14	12	97
פיקדונות "חיסכון לבניין"					
268	249	213	167	112	6
זכויות בקופות הגמל ²					
28	22	18	12	9	*
זכויות בחברות הביטוח ³					
*	148	248	*	*	*
ניירות ערך מקומיים					
90	41	33	16	*	*
ניירות ערך זרים ⁴					
161	179	171	*	*	*
שטרות בתיווך בנקים ⁵					
50	20	*	*	*	*
רכישת פיקדונות בנקים למשכנתאות					
השינויים בהתחייבויות					
28	19	19	27	21	11
החוב לקופות הגמל					
109	133	105	4	85	61
החוב לבנקים למשכנתאות					
3	14	5	-4	-32	-4
החוב למוסדות פינאנסיים אחרים					

* חנתונים לא אותרו.

(1) להוציא רווחי הון, הנכעים מהצמדה לדולר.

(2) הנידול ביתרת נכסי הקופות, להוציא הפרשות המעביר לקרנות הפיצויים.

(3) הנידול בקרנות ביטוח חיים של החברות הפועלות בישראל.

(4) נרכשו, בעיקר, מכספי פיקדונות תמ"מ.

(5) חנתונים כוללים גם אשראי, שניתן לא על ידי משקי הבית, אך חלקם של משקי הבית הוא, כנראה, מכריע.

ובמילוה קצר המועד. לעומת זאת, היה, כאמור, מעבר לנכסים הצמודים למטבע-חוץ, ובכלל זה ניירות ערך הנקובים במטבע-חוץ.

על השינויים בהתחייבויות משקי-בית אנו יודעים, כי הגידול בחוב לבנקים למשכנתאות היה נמוך מאשר ב-1964, בהשפעת הגידול בפירעון המוקדם של משכנתאות. ניתן לשער, אף כי אין נתונים על כך, שהגידול באשראי צרכני היה נמוך מאשר ב-1964, כתוצאה מהאטה ברכישת מוצרי צריכה בני קיימא.

הנתונים המאזניים תומכים איפוא רובם בהשערה שחל גידול בחסכון משקי הבית, אך אין בהם אישור ברור לכך, כיוון שאי אפשר לקבוע באורח כמותי באיזו מידה הם קווצו על ידי ההתפתחויות בכיוון ההפוך (בעיקר בתחומי ההשקעה בדיור ובניירות-ערך מקומיים).

3. החיסכון הפרטי, לרבות רכישת מוצרי צריכה בני קיימא¹

לפי המקובל בחשבונות הלאומיים אין רכישת מוצרי צריכה בני קיימא מהווה חלק מן החיסכון, אולם, לרכישת מוצרים מסוג זה יש אופי של השקעה, משום שהם מספקים לבעליהם שירותים גם לאחר השנה שבה נרכשו. אין גם ספק שממדי ההשקעה במוצרי צריכה בני קיימא משפיעים על גודל ההשקעה בנכסים אחרים, המהווה חלק מן החיסכון. (הירידה ברכישת מוצרי צריכה בני קיימא הינה אחד ההסברים שניתנו לעיל לעלייה בשיעור החיסכון הפרטי.) יש משום כך עניין בהשוואת ממדי החיסכון, בתוספת ההשקעה הנקייה במוצרי צריכה בני קיימא, משנה לשנה.

בשנת 1965 חלה ירידה ניכרת בתוספת הנקייה של מוצרים בני קיימא, בהשוואה ל-1964. התפתחות זו מקורה בירידה מועטת ברכישת המוצרים, אליה נתלוה גידול ניכר בסכום הבלאי של המלאי הקיים בשלמותו. כאשר מצרפים את רכישת המוצרים בני קיימא לחיסכון, מתקבלת ירידת-מה בשיעור החיסכון הנקי ביחס להכנסה.

לוח י"ט 4

החיסכון הנקי של הסקטור הפרטי*, לרבות רכישת מוצרי צריכה בני קיימא, 1963 עד 1965

הכנסה פרטית פנויה ממקורות פנימיים ¹	רכישת מוצרים בני קיימא — נשו (בניכוי בלאי)	חיסכון נקי — כולל רכישת בני קיימא	חיסכון נקי — כולל רכישת בני קיימא ביחס להכנסה
(מיליוני ל"י)			(אחוזים)
1963	136	392	7.1
1964	201	514	8.0
1965	153	530	7.0

* לרבות מוסדות שלא למטרת רווח.
** שיטת החישוב — בדומה ללוח י"ט 2 לעיל.

¹ החישוב מתייחס למקלטי רדיו, כיריים ותנורי גז, מקררים חשמליים, מכונות כביסה ומכונות פרטיות בלבד. רק לגבי מוצרים אלה קיימים אומדני מלאי המאפשרים חישוב הבלאי וההשקעה הנקייה. מוצרי צריכה בני קיימא הנוכרים בפרק ד' "הצריכה" לעיל, כוללים מוצרים נוספים (דוגמת רהיטים ומכשירים חשמליים שונים), ומכאן ההבדלים בנתונים בהשוואה לפרק ה'.

מאחר שהנתונים בלוח י"ט⁴ כוללים גם את חסכון המוסדות שלא למטרת רווח, שבו חלה ירידה ברורה ב־1965, נראה, כי חסכון העסקים ומשקי הבית, בצירוף רכישת מוצרי צריכה בני קיימא, נשאר ללא שינוי בהשוואה ל־1964. כנגד גידול מה בחסכון משקי הבית, עומדת ירידה בתוספת הנקייה של מוצרי צריכה בני קיימא, כך שבסיכום כולל לא חל, כנראה, שינוי בחלקה של הצריכה השוטפת בהכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים.

4. חסכון משקי הבית ב־1963/64¹

(א) ממצאי סקר 1963/64 בהשוואה לממצאי הסקרים 1957/58 ו־1958/59

החיסכון השנתי הממוצע ליחידת חקירה² הגיע ב־1963/64 ל־243 ל"י — שהן 4.3 אחוזים מתוך ההכנסה האישית הפנויה — בסקרי החיסכון 1957/58 ו־1958/59 היה שיעור החיסכון 6.1 ו־4.4 אחוזים בהתאמה. שיעור החיסכון של משקי הבית נע בגבולות שבין 4 עד 6 אחוזים. ברור שמתוך שלושה סקרים בלבד אין ללמוד על מידת קיומה של מגמה כלשהיא בשיעור החיסכון של משקי הבית.

אם כוללים את המוצרים בני הקיימא בחיסכון³ מצטמצם ההבדל היחסי בין שיעור החיסכון בשנים 1957/58 ו־1958/59 במידה ניכרת: 10.4 אחוזים ב־1957/58 ו־9.3 אחוזים ב־1958/59. כמו כן מתקבלת עלייה ניכרת בשיעור החיסכון ב־1963/64, והוא מגיע ל־12.5 אחוזים. הסיבה לכך נעוצה בעלייה הגדולה ברכישת מוצרים בני קיימא: מכ־5.0 אחוזים מההכנסה האישית הפנויה בשנת 1957/58 ו־1958/59 ל־8.2 אחוזים ב־1963/64. לעלייה מעין זו יש השפעה מכרעת על החיסכון הכולל. ב־1963/64 רכשה יחידת חקירה מוצרים בני קיימא בסכום ממוצע של 457 ל"י, בעוד שהחיסכון השנתי הממוצע, ללא נכסים אלו, הגיע ל־243 ל"י בלבד. כלומר, רכישת מוצרים בני קיימא גדולה כמעט כפליים מהחיסכון שאינו כולל נכסים אלה. אך יש לזכור, שהכללת הרכישה של מוצרים בני קיימא בחיסכון מחייבת הורדת פחת על המלאי הקיים של נכסים אלה, דבר שלא נעשה בגלל קשיים סטטיסטיים. לו בצענו חישוב זה היה חלקם של נכסים אלה בסך כל החיסכון יורד בצורה ניכרת.

¹ הניתוח בפרק זה מבוסס על נתונים שמקורם בסקר החיסכון 1963/64, שערכו בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הסקר הקיף את האוכלוסייה היהודית העירונית, שהיא כשמונים אחוזים מכלל האוכלוסייה. כאן הוצגו רק כמה מהממצאים העיקריים, ניתוח מפורט של תוצאות החקירה יפורסם בפרסום מיוחד. סקר דומה, אם כי קטן יותר, נערך גם לגבי שנת 1964/65 ותוצאותיו תפורסמנה אף הן בפרסום מיוחד. כדאי לציין שההגדרות של סקרי החיסכון שונות בכמה בחינות מאלו הנהוגות בחשבונות הלאומיים. בסקרי חיסכון מודדים בצורה ישירה את מרכיבי החיסכון ומתוכם מגיעים לאומדן סך כל החיסכון, ואילו בחשבונות הלאומיים מתקבל החיסכון כשארית מהחסרת הצריכה מתוך ההכנסה הפנויה. לגבי ישראל אין בנמצא אומדן של החיסכון האישי שמקורו בחשבונות הלאומיים, מאחר שאין עדיין הפרדה בין ההכנסה האישית והרווחים שלא חולקו של העסקים. בסקרים, בניגוד לחשבונות הלאומיים, לא נהוג לבצע זקיפות, העשויות לפעמים להיות חשובות מבחינה כמותית. כמו כן עסקות שונות בתוך סקטור משקי הבית מתבטלות בחישובים שמקורם בחשבונות הלאומיים, בניגוד לנתוני סקרים שם הן משפיעות לעיתים על אומדן החיסכון. דיון מפורט בהבדלי ההגדרות של החיסכון האישי בשני המקורות אפשר למצוא בסקר בנק ישראל מספר 24, ירושלים, אוגוסט 1965.

² יחידת חקירה שונה לפעמים ממשפחה, מאחר שהיא אינה כוללת בני משפחה מעל לגיל 18 הגרים ביחד אך המשאירים לעצמם למעלה מ־1,200 לירות מהכנסתם. בממוצע מספר יחידות החקירה עולה בכמישה אחוזים על מספר המשפחות.

³ ראיית מוצרים אלה כחיסכון מוצדקת בכך שרק חלק קטן מרכישתם נצרך בשנת הקנייה ומכאן שנכסים אלה מהווים גידול ברכוש היחידה הקונה. בחשבונות הלאומיים לא נוהגים לכלול נכסים אלה כחיסכון והסיבה לכך, כנראה, נעוצה בחוסר נתונים על הפחת של מלאי המוצרים בני הקיימא. כדאי לציין שהכללת נכסים אלה במסגרת החיסכון מעוררת את הבעיה הכרוכה בניכוי פחת על מלאי הנכסים הקיימים, דבר שקשה לעשותו בגלל חוסר בנתונים מתאימים. בעיה דומה קיימת לגבי רכישת נכסים ולא נידי.

ההשקעה בנכסים דלא נידי המשיכה להיות ב־1963/64 מרכיב החיסכון הגבוה ביותר והיא הסתכמה ב־14 אחוזים מתוך ההכנסה הפנויה, לעומת 12.5 ב־1958/59 ו־11.8 ב־1957/58. העלייה הקלה בהשקעה בנכסים דלא נידי מבטאת, כנראה, את הגיאות ששררה בשוק הדירות והמקרקעין ב־1963/64. העלייה בשיעור החיסכון החוזי (מ־4.6 אחוזים ב־1957/58 ל־5.6 אחוזים ב־1963/64) מבטאת, כנראה, בחלקה לפחות, את עובדת התרחבותן של קופות הגמל ומכירת פוליסות ביטוח חיים.

אומדני החיסכון הנזיל והחיסכון העסקי טובים פחות ויש לראות בהם אינדיקאטורים לסדרי גודל גרידא. נציין רק שב־1963/64 בניגוד לשנים 1957/58 ו־1958/59 היה החיסכון הנזיל של משקי הבית שלילי. החיסכון הנזיל השלילי מקורו בעיקר בקבוצת העצמאיים. לשכירים חיסכון נזיל חיובי, אם כי נמוך.

לוח י"ט⁵

שיעורי החיסכון ומרכיביו*, 1957/58, 1958/59 ו־1963/64

ההכנסה הפנויה והחיסכון	שיעורי החיסכון ביחס להכנסה הפנויה			
	1963/64	1958/59	1957/58	
(ל"י)		(אחוזים)		
243	4.3	4.4	6.1	החיסכון של משקי הבית
				החיסכון של משקי הבית, לרבות חיסכון
700	12.5	9.3	10.4	במוצרים בני קיימא
310	5.6	4.9	4.6	החיסכון החוזי
-6	-0.1	0.8	2.8	החיסכון הנזיל וניירות ערך
781	14.0	12.5	11.8	החיסכון בנכסים דלא נידי
161	2.9	1.9	6.2	החיסכון העסקי
457	8.2	4.9	5.2	מוצרים בני קיימא
5,585	100.0	100.0	100.0	ההכנסה הפנויה
602	10.8	7.4	8.8	תקבולים חד־פעמיים

* החיסכון החוזי מורכב מפירעון חובות בתשלומים שווים על חשבון דיור (כולל משכנתאות), הפרשות העובדים לקופות נמל ותשלומי פרמיות לביטוח חיים. בלוחות האחרים כולל החיסכון החוזי תשלומים לביטוח חיים, קופות נמל ופירעון משכנתאות בלבד.

החיסכון הנזיל

החיסכון הנזיל מורכב מפיקדונות בכנקים ובתכניות חיסכון למיניהן. השקעה בנכסים דלא נידי מוגדרת כעודף רכישה על קנייה של דירות או מקרקעין. תקבולים חד פעמיים מורכבים מפיצויים אישיים מנרמניה, מתנות, כסף, הנדלות פרסים וירישות. פירוט נדול יותר של ההנדרות יופיע בפרסום המיוחד שהוזכר.

(ב) השתנות שיעורי החיסכון, לפי קבוצות של הכנסה, נטו

שיעורי החיסכון של קבוצות הכנסה, נטו, שונים זה מזה באורח שיטתי. באופן כללי, מצביע סקר החיסכון על כך, שכלל שגבוהה רמת ההכנסה, גבוה גם שיעור החיסכון, בעיקר כאשר כוללים בחיסכון את המוצרים בני הקיימא. הדבר נכון בעיקר לגבי השוואת קבוצות שהכנסתן שונה

¹ ההשקעה בסוגי נכסים מסויימים, שהם מרכיבי חיסכון, גבוהה יותר משיעור החיסכון הכולל, משום שהיא מתאפשרת על ידי קבלת מילוח, שאותם יש לנכות כדי לחשב את החיסכון. השינויים בהתחייבויות אינם מפורטים בלוחות.

במידה ניכרת. בשתי קבוצות ההכנסה הראשונות (קבוצות ההכנסה הגבוהה), הכוללות יחידות חקירה שהכנסתן, נטו, אינה עולה על 4,000 ל"י (וחלקן בכלל המשפחות מגיע ל-35 אחוזים), החיסכון הינו שלילי, אם אין כוללים בו רכישת מוצרים בני קיימא. החיסכון השלילי נעלם בקבוצת ההכנסה השלישית, ושיעורו עולה ומגיע בקבוצת ההכנסה העליונה (+ 10,000) לכ-10 אחוזים. העלייה בשיעור החיסכון עם העלייה ברמת ההכנסה אינה הדרגתית. ההכנסה בקבוצה השישית גבוהה בכ-27 אחוזים לעומת ההכנסה בקבוצה החמישית, ושיעור החיסכון גבוה פי שניים ומעלה. לעומת זאת, גבוהה רמת ההכנסה בקבוצה האחרונה בלמעלה מ-50 אחוזים מזו שבקבוצה הקודמת, ואילו שיעור החיסכון בין שתי הקבוצות שונה ב-27 אחוזים בלבד.

כאמור, בולט הקשר בין החיסכון לבין ההכנסה ביתר שאת, אם כוללים בחיסכון את המוצרים בני הקיימא. בהגדרה זו עולה שיעור החיסכון בהתמדה עם הגידול ברמת ההכנסה, והוא מגיע בקבוצת ההכנסה הגבוהה ביותר, לכ-22 אחוזים. הקשר החזק יותר בין שיעור החיסכון לבין רמת ההכנסה, כאשר כוללים בחיסכון את המוצרים בני הקיימא, נובע, כנראה, מתוך כך, שחשכונות פינאנסיים מסויימים נועדו, למעשה, לרכישת מוצרים בני קיימא, ולפיכך הכללת מוצרים אלה בחיסכון מונעת תנודות בשיעור החיסכון, העשויות להיווצר, כתוצאה מחיסול החשכונות הפינאנסיים.

לוח י"ט⁶

שיעורי חיסכון, לפי קבוצות הכנסה, נטו

שכירים בלבד				כל אוכלוסיית הסקר				
שיעור החיסכון לרבות מוצרים בני קיימא	שיעור החיסכון	רמת ההכנסה	אחוז המשפחות.	שיעור החיסכון כולל מוצרים בני קיימא	שיעור החיסכון	רמת הכנסה, נטו	אחוז המשפחות	קבוצת הכנסה, נטו
2.6	-1.8	1,714	10.7	-8.0	-13.2	1,475	17.4	עד 2,499
5.9	1.1	3,281	15.3	2.5	-2.6	3,252	17.2	2,500-3,999
8.4	0.9	4,527	14.7	7.9	0.9	4,517	13.6	4,000-4,999
10.1	5.3	5,461	15.7	9.7	4.8	5,461	13.9	5,000-5,999
11.0	2.9	6,733	16.1	10.7	3.2	6,733	14.7	6,000-7,499
16.7	7.3	8,538	16.5	18.4	8.3	8,538	13.5	7,500-9,999
17.8	6.6	12,761	11.0	21.7	10.5	13,047	9.7	10,000 +
12.9	4.6	6,101	100.0	12.0	4.3	5,585	100.0	סך הכול

בקבוצת השכירים¹ ההשתנות של שיעורי החיסכון לפי קבוצות הכנסה היא פחות סדירה. במעבר מקבוצת ההכנסה הרביעית לחמישית, וכן במעבר מהשישית לשביעית קיימת אפילו ירידה בשיעור החיסכון, למרות העלייה בהכנסה. עובדה זו מצביעה גם היא על כך, שהקשר החיובי בין שיעורי החיסכון ורמת ההכנסה — קשר שנמצא גם בארצות אחרות ובסקרים קודמים שנערכו בישראל — לא מתקיים בין כל שתי קבוצות הכנסה עוקבות, אם כי בממוצע הוא קיים לגבי כל הקבוצות. אצל השכירים מתרכז החיסכון השלילי רק בקבוצת ההכנסה הראשונה. קבוצה זו

¹ כדאי לזכור, שאיכות הנתונים לגבי קבוצת השכירים טובה בהרבה מזו של העצמאיים. משום כך, אם רוצים לבדוק השערות שונות, לגבי התנהגות יחידות החקירה כיחידות חוסכות, כדאי להשתמש בנתוני קבוצת השכירים בלבד.

מורכבת מ-11 אחוזים בלבד מכלל משפחות השכירים. החיסכון השלילי הגבוה בקבוצת הכנסה זו באוכלוסיית הסקר נובע, כנראה, מחיסכון שלילי גבוה בקבוצת הפנסיונרים. הכללת מוצרים בני קיימא בחיסכון יוצרת, גם בקבוצה זו, קשר חזק יותר בין שיעורי החיסכון לבין רמת ההכנסה. יש לזכור, שעובדת היות שיעור החיסכון של קבוצות הכנסה גבוהות, יחסית, גבוה בממוצע, אינה גוררת עלייה בשיעור החיסכון האישי במשק בטווח הארוך, עם העלייה בהכנסה. לאורך זמן ייתכנו שינויים מבניים, שיפעלו בכיוון מנוגד, כגון עליית משקלה של הכנסת השכירים בסך כל ההכנסה האישית (כיוון שהשכירים נוטים לחסוך פחות מהעצמאיים, עשויה התפתחות כזאת למנוע עלייה בשיעור החיסכון האישי, בעקבות עלייה כללית בהכנסות). קיימות תאוריות כלכליות, שלפיהן אין ללמוד מהקשר בין שיעורי החיסכון ובין רמת ההכנסה בנקודת זמן על השינויים שיחולו בשיעור החיסכון האישי, בעקבות עלייה בהכנסות. ואכן, הראו סקרי חיסכון שנערכו בארצות הברית, שלמשפחות בעלות הכנסה גבוהה יותר יש אמנם שיעור חיסכון גבוה יותר, אך לאורך תקופה של כמה עשרות שנים נשאר שיעור החיסכון האישי יציב, למרות עלייה ניכרת בהכנסות.

(ג) החיסכון האישי של השכירים והעצמאיים¹

מסקר החיסכון 1963/64 מתברר ששיעור החיסכון של העצמאיים גבוה מזה של השכירים (7.7 אחוזים לעומת 4.6 אחוזים). תוצאה זו דומה לזו שנתקבלה בסקרי החיסכון שנערכו בעבר ולזו שנתקבלה בארצות אחרות. שיעור חיסכון גבוה יותר אצל עצמאיים מתקבל גם אם כוללים בחיסכון את המוצרים בני קיימא. במקרה זה נקבל חיסכון בשיעור 17.1 אחוזים בקבוצת העצמאיים, לעומת 12.9 אחוזים בקבוצת השכירים. ההכנסה הנקייה דומה בשתי הקבוצות והממוצע השנתי ליחידת חקירה הוא 6,101 ל"י לשכירים לעומת 5,753 ל"י לעצמאיים. גם גודל היחידה הממוצעת דומה בשתי הקבוצות. תקבולים חד-פעמיים היו גבוהים כמעט פי שניים אצל העצמאיים, 906 ל"י לעומת 431 ל"י אצל השכירים. ההכנסות החד פעמיות הן משתנה חשוב לגבי אומדן החיסכון והן גורמות להקטנת אומדנו המספרי². ניתן לומר, שאילו התקבולים החד-פעמיים היו דומים בשתי הקבוצות, הרי ההבדלים בשיעורי החיסכון בין שכירים לעצמאיים היו גדולים עוד יותר.

אחד ההסברים המקובלים לשיעור החיסכון הגבוה יותר של העצמאיים מבוסס על ההנחה שהעצמאיים מקבלים שיעור תשואה גבוה על השקעת החסכונות שלהם בעסקיהם. נוסף על כך תוספת השקעה בעסק היא לעיתים חיונית לגבי המשכיות קיומו. את הטענה הזו מחזקת העובדה שהמרכיב החשוב ביותר בחיסכון של העצמאיים הוא החיסכון העסקי — כ-15 אחוזים מהכנסתם הנקייה. סעיף זה גדול על רקע העובדה ששיעור החיסכון השני בגודלו הוא ההוצאה על מוצרים בני קיימא — 9 אחוזים מההכנסה. חיוזק נוסף להסבר זה יש בעובדה ששיעור החיסכון גבוה דווקא אצל עצמאיים המעסיקים למעלה מ-4 עובדים³. בקבוצה זו מגיע שיעור החיסכון ל-33 אחוזים, ללא מוצרים בני קיימא. אם כוללים את המוצרים בני קיימא בחיסכון, מגיע שיעור החיסכון בקבוצה זו ל-47 אחוזים. אמנם עצמאיים אלה הם גם בעלי הכנסה נקייה גבוהה מאוד,

¹ סקר החיסכון 1963/64 חקף את האוכלוסייה העירונית. העצמאיים היו כ-17 אחוזים מכלל יחידות החקירה ואילו השכירים כ-71 אחוזים. 12 האחוזים הנותרים של יחידות החקירה היו בעיקר משפחות אנשים שאינם עובדים. בשל הכנסתן הממוצעת הנמוכה, החיסכון של יחידות חקירה אלה הינו שלילי. מסיבה זו גדול שיעור החיסכון, גם של שכירים וגם של עצמאיים משיעור החיסכון של כל האוכלוסייה. בתוך קבוצת השכירים, הקבוצה הגדולה ביותר היא זו של הפועלים והיא מקיפה כ-40 אחוזים מתוך כל האוכלוסייה בסקר, אחריה באים מנהלים ופקידים ובעלי מקצועות חופשיים (15 ו-9 אחוזים, בהתאמה). חברי הקואופרטיבים שנכללו בקבוצת השכירים, היו כאחוז אחד בלבד.

² החיסכון מוגדר בפרק זה כהכנסה שוטפת פנויה פחות ההוצאות לצריכה (באופן טכני נעשה החישוב אחרת), קבלת תקבול חד-פעמי כל שהוא, כגון פיצויים אישיים מגדילה, ולו גם במקצת, את ההוצאה לצריכה, וכך מקטינה היא את החיסכון.

³ כדאי היה להשוות עם כל קבוצת בעלי עסקים אולם בשלב זה אין לנו הפרדה כזאת.

שיעורי חיסכון של שכירים ועצמאיים, לפי סקר החיסכון 1963/64 *

סך כל העצמאיים	סך הכול	שכירים			
		מנהלים ופקידים	פועלים מקצועיים ופשוטים	בעלי מקצועות חופשיים	קואופרטיבים חברי
1. שיעור החיסכון	7.8	4.6	4.7	6.3	4.0
2. שיעור החיסכון כולל					
מוצרים בני קיימא	17.1	12.9	16.4	14.2	10.4
3. מוצרים בני קיימא	9.3	8.2	11.7	7.8	6.4
4. חיסכון חוזי	2.7	3.6	4.2	4.3	3.6
5. חיסכון נזיל	-5.0	0.8	1.2	2.6	-0.3
6. חיסכון בניירות ערך	3.0	0.5	0.8	1.1	0.7
7. חיסכון בנכסים דלא נידי	7.0	15.5	19.2	12.0	14.5
8. חיסכון עסקי	14.7	0.4	0.5	0.2	0.4
9. מספר יחידות חקירה	609	2,199	328	539	1,165
10. הכנסה נקייה	5,753.2	6,101.2	8,376.6	7,364.3	5,080.2
11. תקבולים חד פעמיים	905.8	430.6	837.3	647.0	251.1
12. נכסים נזילים בסוף השנה					
כולל ניירות ערך	3,813.7	1,915.9	3,702.4	3,191.9	1,125.9
					0.9

* לא כל מרכיבי החיסכון מובאים בלוח. מרכיבי החיסכון אינם מסתכמים לשיעור החיסכון הכולל, משום שיש לקזז כנגדם את השינויים בהתחייבויות. שאינם מובאים גם הם.

11,572 ל"י לעומת 5,753 בכל הקבוצה, אך אפילו הבדל זה בהכנסה אין בו, כנראה, כדי להסביר את שיעור החיסכון הגבוה.

גם הרכב החיסכון שונה אצל העצמאיים מאשר אצל קבוצת השכירים. לעומת החיסכון העסקי, שהינו כ-14.7 אחוזים מההכנסה הנקייה, נטו, אצל העצמאיים והוא גם סעיף החיסכון החשוב ביותר, הרי אצל השכירים מרכיב החיסכון החשוב ביותר הוא השקעה בנכסים דלא נידי — כ-15.5 אחוזים מההכנסה. הסעיף השני בגודלו בשתי הקבוצות הוא מוצרים בני קיימא המגיע ל-8-9 אחוזים מההכנסה. מרכיב החיסכון השלישי בחשיבותו אצל קבוצת העצמאיים הינו ההשקעה בנכסים דלא נידי, 7.0 אחוזים מההכנסה. הסעיף השלישי בחשיבותו אצל השכירים הוא החיסכון החוזי (3.6 אחוזים לעומת 2.7 אחוזים אצל העצמאיים). מעניין לציין שהחיסכון הנזיל אצל העצמאיים הוא שלילי (5 אחוזים) לעומת חיסכון חיובי (אחוז אחד) אצל השכירים. העובדה שלעצמאיים חיסכון נזיל שלילי כה גבוה עשויה להיות מוסברת בחלקה בכך, שהחיסכון בניירות ערך גבוה אצל העצמאיים (3 אחוזים) מאשר אצל השכירים (¼ אחוז). שני סוגים אלה של חיסכון הינם, כנראה, תחליפים קרובים. מלאי הנכסים הנזילים בסוף השנה הכולל ניירות ערך, גדול כפליים אצל העצמאיים מאשר אצל השכירים (66 לעומת 31 אחוזים ביחס להכנסה הנקייה). ממצא זה מתיישב עם הטענה שהעצמאיים נוטים להחזיק יותר נכסים נזילים ביחס להכנסתם, מאחר שזו נתונה אצלם לתנודות ניכרות. ומשום כך הם צריכים לנכסים נזילים כדי שיוכלו לבצע את העסקות שתכננו. כדאי לזכור, שמדידתו של החיסכון הנזיל אינה מדויקת בעיקר אצל העצמאיים, מחמת הקושי להפריד בין נכסים נזילים אישיים לבין נכסים נזילים אחרים השייכים לעסק.

קיימים הבדלים ניכרים בין שיעורי החיסכון של תת קבוצות שונות בתוך קבוצת השכירים¹. ראשית, בולט שיעור החיסכון הנמוך של חברי הקואופרטיבים². לקבוצה זו רמת ההכנסה הגבוהה ביותר (8,591 ל"י) מבין השכירים ושיעור החיסכון הנמוך ביותר. רמת ההכנסה של חברי הקואופרטיבים דומה לזו של שכירים בעלי מקצועות חופשיים אולם החיסכון של האחרונים נע סביב 5 אחוזים. בהשוואה לקבוצות אחרות, שיעור החיסכון של בעלי מקצועות חופשיים אף הוא נמוך. לקבוצת המנהלים והפקידים רמת הכנסה נמוכה יותר, אך שיעור החיסכון שלהם גבוה יותר מזה של בעלי המקצועות החופשיים (6.3 לעומת 4.7 אחוזים). תוצאות ההשוואה בין שיעורי החיסכון של הקבוצות משתנות, אם כוללים את ההוצאה על מוצרים בני קיימא. במקרה זה שיעור החיסכון של חברי הקואופרטיבים עולה בצורה ניכרת יחסית לאחרים.

(ד) השפעת הפיצויים האישיים על החיסכון³

סכום הפיצויים הממוצע ליחידת חקירה שקיבלה פיצויים היה 6,597 ל"י. סכום זה נמוך בכ-7 אחוזים מההכנסה השנתית הפנויה בקבוצת המשפחות מקבלות הפיצויים. ההכנסה השוטפת הפנויה של מקבלי הפיצויים גבוהה בכ-28 אחוזים מההכנסה השוטפת הפנויה של משפחות שלא קיבלו פיצויים אישיים. למרות עובדה זו שיעור החיסכון בקבוצת מקבלי הפיצויים הינו שלילי—6.2 אחוזים—לעומת חיסכון חיובי בשיעור 4.8 אחוזים בקבוצת המשפחות שלא קיבלו פיצויים אישיים. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שקבלת הפיצויים האישיים מגבירה את ההוצאה לתצרוכת של המשפחות המקבלות ובצורה זו היא מקטינה את החיסכון מההכנסה הפנויה. החיסכון מתקבל מהחסרת התצרוכת המוגדלת מההכנסה, נטו. אפשר לטעון שהשפעת הפיצויים בכיוון של הקטנת שיעור החיסכון גדולה עוד יותר בהתחשב בכך שרמת ההכנסה השוטפת בקבוצת היחידות שקיבלו פיצויים גבוהה, כאמור, בכ-28

לוח י"ט-8

השפעת הפיצויים האישיים על האומדן של שיעור החיסכון האישי

קיבלו פיצויים שנה לפני שנת הסקר אך לא בשנת הסקר	לא קיבלו פיצויים (מחושב ברמת הכנסה של מקבלי פיצויים)	לא קיבלו פיצויים	קיבלו פיצויים בשנת הסקר	
(4)	(3)	(2)	(1)	
465	495	262	-434	סך כל החיסכון
				סך כל החיסכון לרבות
1.001	1.096	691	662	מוצרים בני קיימא
7.084	7.030	5.477	7.030	הכנסה, נטו
355	2.389	2.389	422	מספר יחידות החקירה

¹ הבדלים גדולים קיימים גם בתת הקבוצות של העצמאיים, אולם בגלל העובדה שקבוצת העצמאיים היא קטנה למדי בחרנו לא לנתח.

² מספר חברי הקואופרטיבים היה כאחוז אחד בלבד מהמדגם ומשום כך יש להתחסס בהסתייגות מרובה לתוצונים עליהם.

³ בשלב התכנון של סקר החיסכון 1963/64 הוחלט להשתמש בשיטת דגימה שבאמצעותה יכלול הסקר מספר גדול בהרבה של משפחות, שקיבלו פיצויים בשנת הסקר ובשנה הקודמת, ממה שהיה מתקבל לו היה חלקם של מקבלי הפיצויים בסקר דומה לזה שבאוכלוסייה. תוצאה מכך נכללו בסקר כ-422 משפחות שקיבלו פיצויים אישיים בשנת הסקר שעה שמקבלי הפיצויים הם, כנראה, רק כ-4 אחוזים מכלל המשפחות היהודיות העירוניות.

אחוזים, לעומת ההכנסה השוטפת של משפחות שלא קבלו פיצויים, ושיעור החיסכון עולה עם רמת ההכנסה. בעמודה 3 בלוח י"ט-8 חישבנו מה היה צריך להיות החיסכון בקבוצת המשפחות שלא קיבלו פיצויים אילו הכנסתן השוטפת היתה דומה לזו שבקבוצת מקבלי הפיצויים. התוצאות המתקבלות מצביעות על כך שהחיסכון הממוצע ליחידת החקירה בקבוצה שלא קיבלה פיצויים ושהכנסתה השוטפת דומה לזו שבקבוצת המקבלים הוא 495 ל"י לעומת חיסכון שלילי של 434 ל"י בקבוצת המשפחות שקבלו פיצויים. אפשר לראות הבדלים אלה כנובעים מהשפעת הפיצויים. אם כוללים בחיסכון את המוצרים בני הקיימא מצטמצמת הקטנת אומדן החיסכון הנגרמת על ידי הפיצויים האישיים. לעומת חיסכון בסך 662 ל"י בממוצע ליחידת חקירה, שהן 9.4 אחוזים ביחס להכנסה הנקייה, מגיע החיסכון הממוצע בקבוצת יחידות החקירה שלא קיבלו פיצויים אך הכנסתן דומה, ל-1.096 ל"י שהן כ-15.6 אחוזים מההכנסה השוטפת. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שהפיצויים האישיים משפיעים רק מעט על התצרוכת השוטפת. חישוב גולמי מורה שכ-14 אחוזים מסכום הפיצויים מוצאים בשנת הסקר על תצרוכת שוטפת. תוצאה זו דומה לזו שנתקבלה בסקר החיסכון 1957/58 — 17 אחוזים הוצאו על תצרוכת שוטפת.

מעניין לציין שהפיצויים האישיים שנתקבלו בעבר אינם משפיעים כמעט על חלוקת המקורות בין תצרוכת וחיסכון בהווה. דבר זה נכון גם אם כוללים בחיסכון את המוצרים בני הקיימא. כפי שמראה לוח י"ט-8 החיסכון של משפחות שקיבלו פיצויים שנה לפני שנת הסקר דומה (495 ל"י לעומת 465 ל"י) לחיסכון הממוצע של משפחות שלא קיבלו פיצויים והכנסתן השוטפת דומה (7.030 ל"י לעומת 7.084 ל"י). גם תוצאה זו דומה למה שנתקבל בסקר החיסכון 1957/58, שם התברר שפיצויים שנתקבלו לפני שנה מגדילים את התצרוכת בהווה בכ-4 אחוזים בלבד.

לוח י"ט-9

השפעת הפיצויים על הרכב החיסכון

(ממוצע שנתי בל"י ליחידות חקירה)

קיבלו פיצויים שנה לפני שנת הסקר או לא בשנת הסקר	לא קיבלו פיצויים (מחושב ברמת הכנסה של מקבלי פיצויים)	נטייה שולית לחסוך מתוך הפיצויים *	קיבלו פיצויים בשנת הסקר	לא קיבלו פיצויים	(1)
(5)	(3)	(4)	(2)	(1)	
228	278	—	197	297	חיסכון חוץ
-1.381	-149**	0.54	-149	3.420	חיסכון נזיל
91	105	0.01	46	191	חיסכון בניירות ערך
					חיסכון בנכסים
2.160	763	0.21	681	2.127	דלא נייד
240	129**	0.12	129	909	חיסכון עסקי
536	611	0.07	429	1.096	מוצרים בני קיימא
					נכסים נזילים
6.205	1.817	—	1.817	7.959	בסוף השנה
—	—	—	—	6.597	סכום הפיצויים

* הנטיות השוליות לא מסתכמות ל-1 מאחר שלא כללנו כאן את כל סעיפי החיסכון.

** בסקר החיסכון 1963/64 לא נמצא ששני סוגי חיסכון אלה מושפעים משינויים ברמת ההכנסה.

על מנת להעריך את השפעת הפיצויים על מרכיבי חיסכון שונים חישבנו את רמת החיסכון המשוער עבור כל אחד מהמרכיבים אילו רמת ההכנסה השוטפת בקבוצת המשפחות שלא קיבלו פיצויים היתה דומה לזו שבקבוצת¹ המקבלים. השוואת רמות החיסכון המשוערות (לוח י"ט-9 עמודה 3) עם הרמה בפועל בקבוצת מקבלי הפיצויים (לוח י"ט-9 עמודה 1) נותנת אומדן של השפעת הפיצויים על מרכיבי החיסכון. אומדן זה חולק בסכום הפיצויים הממוצע ומנה זו מהווה אומדן של הנטייה השולית לחסוך מתוך הפיצויים. ראשית, רואים שכמחצית מסכומי הפיצויים מושקעים בשנת קבלתם בחיסכון נזיל. החיסכון הנזיל הממוצע בקבוצת מקבלי הפיצויים היה 3,420 ל"י לעומת חיסכון נזיל שלילי בסך 149 ל"י בקבוצה שלא קיבלה פיצויים. מרכיב החיסכון השני בגודלו מהפיצויים האישיים הוא ההשקעה בנכסי דלא נידי, קרוב ל-1,400 ל"י שהם כ-21 אחוזים מתקבולי הפיצויים. הבאים אחריו הם החיסכון העסקי וההשקעה במוצרים בני קיימא, כל אחד כ-10 אחוזים מהפיצויים. אין להבחין בהשפעת הפיצויים על החיסכון בניירות ערך. תוצאות דומות נתקבלו בסקר החיסכון 1957/58, כ-45 אחוזים מסכומי הפיצויים הוצאו לנכסים נזילים בשנת קבלתם (כולל ניירות ערך) ו-20 אחוזים בלבד על נכסי דלא נידי.

כפי שניתן לראות עוד מלוח י"ט-9 הקצאת הפיצויים בין מרכיבי החיסכון איננה סופית. מתוך כמחצית הסכום המוחזק בשנת קבלת הפיצויים בפיקדונות נזילים מוציאים כ-1,400 ל"י להשקעה בנכסי דלא נידי בשנה הבאה. זאת רואים כאשר משווים את ההשקעה בנכסי דלא נידי של משפחות שלא קיבלו פיצויים אישיים (793 ל"י) עם ההשקעה בנכסי דלא נידי של משפחות שקיבלו פיצויים אישיים שנה קודם לכן (2,160 ל"י). גידול זה בהשקעה בנכסי דלא נידי מתאפשר על ידי צמצום החיסכון הנזיל שבוצע בשנת קבלת הפיצויים ומתבטא בלוח י"ט-9 בירידה של הנכסים הנזילים בסוף השנה. מלאי הנכסים הנזילים בסוף השנה של משפחות שקיבלו פיצויים באותה שנה הוא 7,959 ל"י, ושנה אחרי כן הוא יורד ל-6,205 ל"י. ירידה זו דומה מבחינת סדר הגודל שלה לגידול ההשקעה בנכסי דלא נידי. כך שבתום שנתיים לקבלת הפיצויים משקיעים כ-40 אחוזים מהפיצויים בנכסי דלא נידי וכ-30 אחוזים בחיסכון נזיל. ממצא דומה נתקבל בסקר החיסכון 1957/58, שם כשני שלישים מהנכסים הנזילים נועדו שנה אחרי כן לרכישת נכסי דלא נידי, כך שאחרי שנתיים הושקעו קצת למעלה ממחצית סכומי הפיצויים בנכסי דלא נידי וכ-12 אחוזים נשארו בצורת נכסים נזילים.

¹ הדבר נעשה תוך שימוש בנטיית שוליות לחסוך מתוך הכנסה שוטפת שנאמדו מתוך סקר החיסכון 1963/64.